

ПЕДАГОГІЧНИЙ НАРАТИВ ПРО ДИТИНСТВО І ШКІЛЬНІ РОКИ В. М. ГЛУШКОВА – ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-КІБЕРНЕТИКА ХХ СТОЛІТТЯ

А Розглянуто створення змістового компоненту педагогічного нарративу (на основі біографічних досліджень) як ефективного методу теорії і практики педагогічної освіти. Джерелами біографічного дослідження дитячих і шкільних років видатного вченого Віктора Михайловича Глушкова (1923–1982) були його праці, спогади рідних і близьких людей, розміщені в Інтернет-просторі мультимедійні матеріали, а також рефлексії інших дослідників. У результаті біографічного дослідження дитинства вченого з'ясовані умови, що вплинули на розвиток видатних здібностей В. М. Глушкова. Визначена методика створення змісту педагогічного нарративу.

Ключові слова: педагогічний нарратив, змістовий компонент, біографічне дослідження, видатна особистість, нарративна методика, рання обдарованість.

*Сегодня первый день
твоей оставшейся жизни.
Не теряй время даром.*

В.М. Глушков

Постановка проблеми. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) розширення культурно-інформаційних контактів між різними народами й державами в сучасному інформаційно-педагогічному просторі, де найвпливовішими чинниками розвитку стали інформація, наука й освіта, зумовили глибокі трансформаційні процеси, що покликані докорінно змінити систему професійної підготовки майбутніх учителів. Треба зазначити, що в цьому аспекті прогресивні науковці спрямовують дослідження на розроблення нових методів, які б допомагали активно засвоєнню знань, істотно впливали на розкриття пізнавального потенціалу особистості й уможлилювали її творчу самореалізацію. Це актуалізує проблему дослідження й застосування нарративу й нарративних методик у різних галузях гуманітарних знань.

Вважається, що в методології педагогіки питання про джерела педагогічних знань є достатньо опрацьованими й вивченими, але, на наш погляд, зараз виникла серйозна необхідність повернення й переосмислення залишеного у спадщину надзвичайно цікавого, важливого і значущого пласту знань, представлено у працях, щоденниках, листах, спогадах видатних учених, дослідників, митців, котрі залишили яскравий, нетлінний слід на шляху розвитку людської цивілізації.

Праці, життєві факти, розповіді про діяльність відомих учених і педагогів, спогади їхніх учнів і послі-

довників, що представлені у вигляді педагогічного нарративу допомагають слухачам (учням, студентам, педагогам та ін.) на конкретних історичних прикладах усвідомити генезу розвитку різних педагогічних ідей, нерозривну єдність наукового й творчого пошуку представників різних поколінь, підвищують глибину рефлексивно-мотиваційного рівня засвоєння інформації.

Педагогічний нарратив – це рефлексивна оповідь, що передбачає розширення можливостей збагачення потоку інформації віртуальними, чуттєво-емоційними, суб'єктивними характеристиками, що створюють можливість для пошуку та розуміння смислів у різних проявах життєвих ситуацій, за допомогою яких людина може осмислити ширші, складніші та диференційованіші контексти власного досвіду.

На наш погляд, для сучасної педагогічної теорії і практики важливим є створення такої освітньо-пізнавальної реальності, в якій педагогічний нарратив є інструментом педагогічного дослідження, методом навчання й методом педагогічного впливу.

При моделюванні ядра змісту майбутнього педагогічного нарративу, важливими є вміння вчителя використовувати ІКТ для знаходження, відбору й створення різних матеріалів (аудіо, відео, фото тощо) в мультимедійному просторі. Наприклад, якщо педагогічний нарратив розробляється на основі біографічного дослідження відомої людини, то важливою складовою цього процесу є вміння вибрати особистість, життєвий шлях якої буде предметом дослідження, а також зосередити увагу на періоді її становлення (дитинство, підлітковий вік, юність), описати умови та виокремити життєві факти, події, що позитивно чи негативно вплинули на виявлення і розвиток його здібностей та обдарувань. Використання біографічних методів у педагогічному процесі передбачає реалізацію такого підходу, при якому людське життя стає предметом вивчення особистості, яка намагається зрозуміти й увявити життєдіяльність досліджуваної особи в динаміці її розвитку.

Цінність таких досліджень полягає в тому, що біографічні матеріали містять важливу, своєрідну інформацію, яка відсутня в інших джерелах й використання якої дає змогу дослідникові отримати унікальну можливість переосмислити життєвий досвід особистості, детальніше розкрити історії та факти людської долі,

докладніше відтворити окремі події, особливості епохи тощо. Як зазначає професор М. П. Лещенко, автор педагогічно-нарративних досліджень просвітницької діяльності діячів української культури, такий підхід надає добору й інтерпретації описуваних фактів і подій, «...надає їм своєрідної рельєфності, перекопливості, емоційної образності, без чого взагалі неможливі науковий пошук і відкриття» [1, с. 6].

При створенні педагогічного нарративу про видатну особистість треба звернути увагу на важливі складові цього процесу, а саме: концептуалізацію творчої ідеї про вибір персоналії – предмета вивчення; проведення біографічного дослідження; детермінізацію умов, що позитивно й негативно вплинули на розвиток особистості; проектування компонентної структури нарративно-рефлексивного характеру (проблематизація тексту), а якщо мова йде про мультимедійний нарратив, то й про дизайн, естетичне оформлення матеріалів, технологічну реалізацію творчого проекту.

У кожному періоді історичного розвитку науки були свої видатні вчені, дослідники, просвітителі. Одні, ще за життя, отримали лаври слави і безсмертя, іншим судилося пройти тернистими життєвими шляхами, віддаючи світло свого розуму й любов гарячого серця людству для прозріння. Всі вони мали різні долі, покликання, сумління, мрії, та всіх їх об'єднала нестримна жага пошуку істини, пізнання нового, незвіданого, віра й надія в краще прийдешнє, що допомагає людям у нестримному поступі шляхом вдосконалення, розвитку й прогресу.

Метою даної статі є представлення змістового компоненту педагогічного нарративу про дитячі й шкільні роки – важливі періоди розвитку особистості геніального вченого-математика, творця-кібернетика, талановитого педагога-наставника й невтомого громадського діяча – Віктора Михайловича Глушкова. Основними джерелами створення педагогічного нарративу про нього є біографічні матеріали, спогади дружини Валентини Глушкової, доньок – Ольги та Віри, друзів і колег про талановитого вченого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені висвітленню окремих сторін життєвого шляху, діяльності, наукових досягнень всесвітньовідомого вченого В.М. Глушкова, знайшли своє відображення у працях В. Деркача [2], Ю. Капітонової [3], Б. Малиновського [4], В. Михалевича [3], В. Моєва [5], М. Павленка [6].

Віктор Михайлович Глушков (24.08.1923 – 30.01.1982) – видатний учений, ідеї та винаходи якого набагато випередили час, у якому він жив і працював. Він увійшов в історію розвитку вітчизняної кібернетики як *геніальний* розробник комп'ютерної техніки, і його по праву вважають основоположником інформаційних технологій – творцем комп'ютерного світу в СРСР. Педагогічно доцільним буде з'ясування особливостей виявлення обдарованості ученого в дитячі та шкільні роки.

Основний зміст. Поняття «геніальність» тісно пов'язане з обдарованістю, креативністю й раннім творчим розвитком дитини. Дослідження біографій видатних людей засвідчили, що видатні історичні постаті (відомих учених, художників, митців та ін.), що вирізнялися потужними життєвими силами, творчими здібностями, надзвичайною продуктивністю та плідною діяльністю об'єднують спільність деяких особистісних рис, мотиваційна, перцептивна й апперцептивна

діяльність. Треба зазначити, що дуже часто геніальні люди не одразу можуть визначитися, в якій сфері вони найобдарованіші. Вирішальне значення у підвищеній творчій віддачі обдарованої особистості в певній галузі, а може й у феномені геніальності, відіграє не тільки надзвичайний природний дар, здатність до концентрації, а й велике прагнення до його реалізації, потужність життєвих сил і дуже сильна установка, що стимулює до неперервних пошуків.

Не буде перебільшенням твердження про те, що В.М. Глушков належав до геніїв людства, оскільки ще з дитинства вирізнявся високим рівнем досягнень й унікальними природними здібностями, що були реалізовані в майбутньому в різних сферах: інтелектуальній, креативного мислення, академічних досягнень, спілкування, лідерства, різних видах діяльності. Як багатьом геніям, йому були властиві нестандартність мислення, титанічна працездатність на шляху до мети, готовність до подолання стереотипів і традиційних настанов, позитивне світобачення й постійний саморозвиток.

Усі, хто знав Віктора Михайловича, були одноставні в тому, що це була виключно талановита, надзвичайно обдарована особистість, один із тих, кого без сумнівів вважають видатними вченими – геніями сучасності. Він володів неосяжним простором різнобічних знань, блискучою ерудицією, титанічною працездатністю, а невтомна жага постійного пошуку нового, широта й глибина наукового бачення вражали всіх, хто з ним зустрічався. Він був справжнім подвижником у науці, щедро ділився своїми знаннями й досвідом з оточуючими його людьми, його розробки набагато випередили свій час, допомігши людству зробити значний крок у його прогресивному розвитку.

Багатогранність вияву таланту й здібностей, наполегливий пошук ученого дозволили йому отримати блискучі наукові результати світового значення в галузі математики (довів п'яту з двадцяти трьох проблем Гільберта, що в науці є сенсаційним досягненням), кібернетики, обчислювальної техніки й програмування (розробки в сфері теорії та практики програмування, створення штучного інтелекту; реалізації науково-дослідних проектів розроблення та впровадження проблемно-орієнтованих програмно-технічних комплексів для автоматизації (комп'ютеризації) господарської й оборонної діяльності країни тощо), стати засновником вітчизняної школи кібернетики та інформатики, авторитет якої визнаний усім міжнародним науковим співтовариством.

У результаті біографічного дослідження дитинства вченого були виявлені фактори, що в тій чи іншій мірі вплинули на розвиток надзвичайних здібностей та рис характеру В.М. Глушкова, до яких, на наш погляд, можна віднести: яскраво виражені математичні здібності, високу дослідницьку активність, титанічну працездатність, наполегливість, волю, організованість, цілеспрямованість – талант, уміння не тільки відстоювати свою позицію, а й надати таку можливість іншим, непохитна віра у людський потенціал.

Створюючи педагогічний нарратив про геніального співвітчизника треба особливу увагу звернути на дитинство хлопчика, оскільки цей період у становленні кожної особистості відіграє надзвичайно важливу роль. У цьому аспекті цікавою є думка відомого американського дослідника у галузі наратології Дж. Брунера: «Погляди й уявлення, засвоєні в ди-

тинстві, дуже часто супроводжують нас протягом усього життя, хоча їхнє коріння цілком імовірно може згубитися десь у глибинах нашої пам'яті» [7, с. 40]. Використання медіаматеріалів, що містять спогади, роздуми, нарративні оповіді, рефлексії інших людей, відіграють важливу роль у створенні цілісного образу досліджуваної особистості.

В. М. Глушков народився 24 серпня 1923 року в сім'ї службовців у місті Ростові-на-Дону. Батько Михайло Іванович Глушков – походив зі старовинного козацького роду станиці Луганська (сьогодні ця станиця знаходиться на території України недалеко від кордону з Росією). Його предок під час війни з Наполеоном був ад'ютантом отамана Донського війська, генерала від кавалерії – графа М.І. Платова й відзначився відчайдушною відвагою під час Бородінської битви, а у 1814 році, вже в чині осавула, переможно в'їхав на білому коні в Париж. За військові подвиги російський імператор подарував йому дворянський титул і маєток, які його нащадки втратили, оскільки єдина дочка таємно вийшла заміж за простого козака й втекла з ним на Дон. Як переказують сімейні спогади, у сім'ї Глушкова існував родовід, що в деякій мірі є свідченням певного освітнього, соціального й культурного рівня родини хлопчика. На жаль, його було втрачено під час Великої Вітчизняної війни.

Батько вченого розповідав, що всі його предки були відважними козаками, талановитими і вольовими людьми, але, на жаль не всі в тих умовах змогли одержати хорошу освіту й реалізувати свої здібності. Михайло Іванович Глушков отримав вищу освіту в галузі гірничої справи, закінчив Катеринославський гірничий інститут, працював геологом, довгий час був головним гірничим інженером у м. Шахти Ростовської області (де Віктор виріс і закінчив школу), потім – викладачем Шахтинського гірничого технікуму.

Мати – Віра Львівна Босова народилась у станиці Каменській Ростовської області, працювала бухгалтером, була депутатом Шахтинської міськради, багато сил і часу віддавала сім'ї й єдиному сину, який її дуже любив. Під час Великої Вітчизняної війни за підпільну діяльність на окупованій фашистськими загарбниками території вона була страчена фашистами й скинута в шахту разом з іншими членами антифашистського підпілля. Смерть матері справила величезний вплив на сина. Все життя він свято шанував її пам'ять. Приїжджаючи у місто Шахти, почесним громадянином якого він був, завжди клав квіти до меморіалу на честь загиблих героїв. І подвиг матері завжди надихав його на власні подвиги в ім'я науки й рідної країни.

Про перші чотири роки життя В.М. Глушкова майже не залишилось ніякої інформації: «Ростов майже не пам'ятаю, збереглося в пам'яті лише те, що ходили за Дон ловити рибу чи жабенят» [4, с. 16]. Через п'ять років (1927–1928) сім'я переїхала на одну з найбільших шахт Донбасу – шахту ім. Артема, що знаходилась біля міста Шахти. Після «справи шахтарів» усі інженери на ній були заарештовані й на новому місці батьку й ще одному спеціалісту прийшлося працювати за десятьох осіб. Через рік ситуація на шахті стабілізувалась, і батька В.М. Глушкова було переведено на посаду в трест міста Шахти.

У вихованні хлопчика сім'я відіграла виключно важливу роль, так як у цьому процесі брали активну участь усі члени родини: батько, мати й бабуся. Михайло

→ В.М. Глушков, мати, батько, бабуся В.М. Глушкова

Іванович від природи був прекрасним педагогом, із самого раннього дитинства він навчав сина грамоті, малював і складав про намальоване цікаві віршики, які маленький Віктор швидко запам'ятовував, намагався якомога частіше конструювати із сином цікаві іграшки, створювати різні моделі, щось майструвати. Любив батько й грати з сином у шахи, розповідати про неосяжні галактичні простори, таємниці зоряного неба, властивості мінералів і багато-багато іншого. Мама, Віра Львівна, використовувала завжди найменшу можливість, щоб задовольнити постійно зростаючу дитячу жагу пізнання, читала улюблені книжки сину, розгадувала складні головоломки, розважалася з ним у веселій грі.

Великий вплив на виховання хлопчика мала бабуся (мати батька) Єфимія Петрівна Глушкова-Панченко, українка за походженням. У неї був чудовий голос, вона знала багато прекрасних українських народних пісень (і про Марусю Чурай, і пісні, в яких оспівано подвиги, відвагу й мужність козаків та їхніх ватажків, і про життя народу, що завжди прагнув бути вільним) і з дитинства прививала онуку любов до української культури, привчила його знати не тільки мотив, а й слова пісень, любов до яких він проніс через усе своє життя: «Люблю співати пісні, особливо українські. У мене бабуся співала українські пісні, і говорила наполювину по-українськи» [4, с. 20].

Велика й безмежна любов до дитини, постійне піклування про розвиток його природних здібностей, невтомна, й у той же час, ненав'язлива опіка всієї сім'ї дали свої позитивні результати, уже в чотири з половиною роки хлопчик, взявши до рук книгу сказав: «Я сам», і почав читати. З цього часу книга стала невід'ємною частиною у науковому пошуку, творчій роботі, у хвилини відпочинку й у його наполегливому, невпинному щоденному процесі самовдосконалення й розвитку. В.М. Глушков згадує: «Читати навчився дуже рано. Моя бабуся по тату, Єфимія Петрівна, чекаючи народження внука, навчилася грамоті й з самого малечку читала мені книжки. А тато малював для мене картинки з віршами. Очевидно, що тоді я й навчився читати... Перед школою я вже прочитав Уелса, Жюль Верна й іншу фантастичну літературу, але яскраво виражених схильностей у той період у мене не було» [4, с. 16–17].

Як дізнаємось зі спогадів вченого, стосунки в сім'ї хлопчика будувались на батьківській любові, мудрості й відповідальності і тому мали величезну виховну силу, стали потужним духовним джерелом, що живило та підтримувало дитину. Зі широкою допитливістю хлопчик-дошкільник спостерігав, як вправно й уміло орудує паяльником батько, збираючи радіоприймач, а вже після закінчення 4 класу сам, по власній схемі, зробив і свій перший приймач. Про це у спогадах академіка знаходимо такі рядки: «Батько був пристрасним радіолюбителем і долучив мене до цьо-

го. Коли ми жили на шахті ім. Артема, він весь час майстрував радіоприймачі та акумулятори. Я дивився, як батько паяє, слухав радіопередачі, і вже влітку між четвертим і п'ятим класами почав сам робити радіоприймачі. Причому мене вже не задовольняло сліпе повторення відомих схем, я почав вивчати книги спочатку для радіоаматорів, потім з радіотехніки» [4, с. 17].

У 1931 р., коли В.М. Глушкову виповнилося 8 років, він вступив до школи. Навчання давалося йому легко, без великої, як він пише, праці, так як ще з першого класу звик прочитувати всі підручники заздалегідь, це давало можливість після занять у школі займатися тим, що найбільше цікавить, приваблює. А цікавило майже все! У першому й другому класі це була астрономія, у третьому – зоологія, у четвертому – мінералогія і з часом цих захоплень ставало все більше. Так, у своїх спогадах він пише: «У третьому класі захопився зоологією. Прочитав книгу Брема «Життя тварин», став вивчати їх класифікацію. У четвертому класі мене зацікавили мінералогія та геологія. У значній мірі цьому сприяв батько, який добре знав геологію. До мого народження він був начальником гірничого округу і відкрив на Кавказі свинцеві і цинкові родовища. Я почав студювати книги з бібліотеки батька і збирати колекцію мінералів. Природно, що в наших краях велику колекцію зібрати було важко, але вона дуже поповнилася після поїздки на Кавказ разом із батьками. Ми були в Орджонікідзе, Сочі й Анапі. У роки війни вона, на жаль, пропала» [4, с. 17].

Зоологія була не першим захопленням майбутнього генія, як він сам зазначає: «До речі, моїм першим захопленням була не зоологія, а астрономія, хобі мого батька. У першому і в другому класах я вже знав назви планет, найяскравіших зірок, комет і багато іншого. Із саморобного (зробленого разом з батьком) телескопа приблизно з 40-кратним збільшенням ми разом з ним спостерігали за Місяцем і зірками. Але цим предметом я не захопився – завадив поганий зір» [4, с. 18]. Уже будучи академіком, відпочиваючи на березі Дніпра з великою приємністю і, як завжди, з досконалим знанням справи він розповідав своїм друзям про зорі й свої дитячі захоплення.

Зі спогадів доньки Ольги дізнаємося про те, що В.М. Глушков завжди говорив, що головне в людині – це дух, і дух треба постійно зміцнювати. Тому необхідно любити труднощі й постійно їх долати. Коли мало труднощів, життя стає гладким і спокійним, але жити стає нудно. Починаючи з дитинства, він постійно шукав труднощі різного роду і за допомогою їхнього подолання випробовував, тренував себе. Будучи слабким і хворобливим хлопчиком, він став спортсменом-розрядником з боксу, прекрасним плавцем на далекі дистанції, хорошим лижником, а будучи вже академіком, регулярно взимку займався моржуванням.

Про себе академік згадує так: «Оскільки фізично я був розвинений досить слабо, то почав активно займатися фізкультурою... Власне спортом я займався лише для свого фізичного розвитку, і до десятого класу в цьому досяг успіху. Намагався займатися боксом, але це у мене не вийшло: удари я освоїв, але захист страждав – підводив зір (із дитинства у хлопчика була сильна короткозорість, але він був досить рухливою дитиною, тому в школі окулярів не носив). Я зрозумів, що тут нічого не поробиш, і покинув. Трохи

займався футболом і волейболом, але також заважав зір (в окулярах я ніколи не грав). Люблю стрибки у воду, стрибав з десяти- і восьмиметрової вишки... До десятого класу в мене були дуже хороші результати. Наприклад, я майже на свій зріст стрибав у висоту, навчився плавати. Причому спочатку мало не потону через короткозорість – не розгледів і шубовснув туди, де глибоко, ну й пішов на дно. Мене витягнули і відкачали» [4, с. 19].

Після пережитого стресу, він твердо вирішив навчитися плавати, батько декілька разів намагався допомогти йому в цьому, але у нього не виходило, бо по натурі, як він сам говорив про себе, він був заочник і не дуже любив, коли йому хтось допомагає. У цій ситуації проявилось вміння хлопця застосовувати знання для розв'язання проблем у різних життєвих ситуаціях, а саме: «Згадавши закон Архімеда, я зрозумів, чому у мене не виходить: голову тримаю високо. Як тільки я занурився настільки, що лише визирав ніс, то відразу поплив. І переплив досить глибокий канал. До речі, своїм дівчатам я передав цей досвід і не без користі» [4, с. 19–20].

Черпаючи мудрість із величезної кількості прочитаних книг, коло інтересів хлопчика ставало дедалі ширшим, різноманітнішим і науково різновекторним. В одній із книг він багато дізнався про пам'ять людини й почав цілеспрямовано використовувати спеціальні вправи для її розвитку. Про це свідчать такі рядки зі спогадів ученого: «...у третьому і четвертому класах зацікавився гіпнозом. Дещо навіть виходило. У книжці з гіпнолізу, автора якої я не пам'ятаю, була глава «Пам'ять і догляд за нею», звідки я почерпнув різні вправи для розвитку пам'яті. Так що й це короткочасне захоплення не минуло без сліду» [4, с. 19].

Згодом, у п'ятому класі, до захоплень майбутнього академіка додалася радіоелектроніка, яка потребувала вже серйозніших математичних знань, тому малий дослідник, між п'ятим і шостим класами, захоплено засвоює шкільний курс алгебри, геометрії та тригонометрії за середню школу, а між шостим і сьомим класами займається математикою по університетській програмі. Саме в цей період виявилися яскраво виражені математичні здібності В.М. Глушкова, провідні риси характеру майбутнього вченого – цілеспрямованість, наполегливість, систематичність, працездатність і самоорганізованість: «Коли я зрозумів, що моїх математичних знань не вистачає, то роздобув підручник по диференціальному обчисленню та «Аналітичну геометрію» Привалова і склав план занять на літо (перед шостим класом). Став займатися алгеброю, геометрією, тригонометрією за програмами до десятого класу включно. У шостому класі вивчив диференціальне числення і вже міг скласти рівняння кривих, диференціювати функції тощо. Влітку між шостим і сьомим класами займався математикою за університетською програмою. Навчаючись у сьомому класі, за літо до початку восьмого, вирішив (я не знаю математика, який би це зробив) усі приклади із задачника Гюнтера і Кузьміна, розрахованого на студентів університетів, із дуже важкими завданнями. Мені хотілося, щоб не залишалось нічого незрозумілого. Почав вивчати сферичну тригонометрію і відкрив для себе небесну механіку. Батько і мати страшно обурювалися моїми заняттями – боялися за моє здоров'я. Тому я багато чого робив крадькома. І це не єдине, чим я займався» [4, с. 18].

Навчаючись у 5 класі, талановитий хлопчик – малий вундеркінд – уже робив радіоприймачі за власними схемами, змонтував телефон, короткохвильовий передавач, фотозбільшувач і навіть побудував рухому модель з елементом живлення від електричних дротів за допомогою рухомих контактів. У спогадах знаходимо: «Добре пам'ятаю, що ще в п'ятому класі ми з батьком зробили примітивний телевізор і приймали передачі з Києва, де була єдина в Радянському Союзі телестудія, але це було не сучасне телебачення, хоча і в той час було дуже цікаво бачити хоч якесь зображення» [4, с. 18].

Велику роль у розвитку пізнавальних інтересів тогочасних школярів відігравали не тільки книги, а й науково-популярні видання, журнали, серед яких – «Техніка молоді», «Знання – сила», які були надзвичайно цікавими й спонукали читачів до самостійного творчо-експериментального пошуку в пізнанні нового. У біографії всесвітньовідомого вченого є історія про те, як у п'ятому класі, в одному з таких журналів він побачив конструкцію електрогармати з трьома соленоїдами і пелюстками-тримачами, між якими затискався сталевий сердечник – снаряд. При включенні гармати снаряд пролітав перший соленоїд і розмикав контакти, через які подавався електричний струм. Потім він влітав у наступний соленоїд і т. д. до завершення процесу. Обдарована дитина зробила гармату точно за поданим описом, і вона працювала, але погано, тому що механічні контакти затискали снаряд сильніше норми. Настирливого у науковому пошуку хлопчика почало переслідувати непереборне бажання розв'язати задачу точного розрахунку функціонування електрогармати. Постійні роздуми над удосконаленням пристрою, копітка робота над теорією втягування металевго снаряду в соленоїд не давала позитивного результату. Розуміючи, що без серйозного знання фізики, конкретно поставлена мета не буде досягнута, завзято-затятий п'ятикласник Віктор Глушков починає її штудіювати по дореволюційному виданню п'яти томного курсу фізики О.Д. Хвольсона, який вдалося дістати з великими труднощами. І з цього часу теоретична фізика стає одним із основних зацікавлень його навчання в школі.

«І тоді, згадує В.М. Глушков, мені вдалося зробити перший винахід – систему управління польотом снаряда ... і моя гармата запрацювала краще, ніж описана в журналі. Це окрило мене і підштовхнуло до думки зробити прицільний пристрій для визначення кута підняття ствола гармати. Для пристрою прицілювання знадобився розрахунок кулачково-ексцентрикового механізму. Я зрозумів, що потрібні математичні знання. Математика необхідна була і при вирішенні іншої проблеми – точного розрахунку сили тяги і динаміки польоту снаряда. Ці завдання вирішуються методами диференційованого й інтегрального обчислення, вимагають дуже тонкого розуміння фізики твердого тіла, магнетизму. Це були перші завдання, які я сам собі поставив. Тоді я навчався в п'ятому класі. З тих пір я привчив себе не просто перегортати книгу і витягувати знання невідомо для чого, а обов'язково під певну задачу. Важке завдання вимагає, як правило, найрізноманітніших знань. У чому перевага такого методу засвоєння знань? Коли ви просто читаєте книгу, то вам здається, що все зрозуміли. А насправді, в пам'яті майже нічого не відклалося. Коли читаєш під кутом зору, як це можна застосувати до своїх за-

дач, тоді прочитане запам'ятовується на все життя. Такого способу навчання я дотримувався завжди» [4, с. 17–18].

Крім того, наполегливість на шляху до поставленої мети, небажання пасувати перед труднощами у пошуках розв'язків поставлених перед собою задач у науці (зокрема, теоретичній фізиці), юний дослідник, перебуваючи з батьками на відпочинку у Ростові-на-Дону, придбав собі книгу відомого голландського математика Б.Л. Ван дер Вардера «Метод теорії груп квантової механіки». Прочитавши її, пише В.М. Глушков, я відразу зрозумів, що за допомогою рівняння Шредингера (з квантової механіки) можна в принципі, відкривати властивості різних нових речовин на кінчику пера: «Як це розуміти? Ще немає речовини, але ви написали її формулу. Які вона буде мати властивості? Якою буде її питома вага, прозорість, температура плавлення та інші фізичні властивості? Це й зараз ми ще не вміємо робити. Але, в принципі, за допомогою квантової механіки такі завдання можна вирішити. Зрозумівши це, я загорівся блакитною мрією працювати в такій цікавій області. Зараз цей напрямок отримало назву квантової хімії. До речі, хімією я також займався досить багато. У мене вдома була хімічна лабораторія. Я навіть постраждав від любові до хімічних дослідів. Один раз отруївся хлором, другий – сулемою, обидва – без втрати свідомості. Але ще тоді я зрозумів, що треба зосереджуватися на чомусь одному, і вибрав теоретичну фізику, а точніше квантову хімію. І якби не війна, це бажання може б і здійснилося» [4, с. 21].

Постійна підтримка й небайдужість батьків відіграла одну з визначальних ролей у долі сина. Разом з тим, необхідно відмітити й позитивний вплив на розвиток природного потенціалу В.М. Глушкова справжніх учителів, для яких гідність, повага й любов до дитини, людяність, високий професіоналізм, відданість справі й духовна підтримка учня були частиною їхнього ества. Пам'ять про таких учителів горить нетлінним вогником у серці вихованця, зігріваючи й підтримуючи його протягом усього життя. У спогадах ученого знаходимо й згадки про те, що його визначні здібності помітив учитель математики Л.І. Макротоваров і став системно займатися з ним, що допомогло В.М. Глушкову, навчаючись у школі, розв'язувати задачі університетського курсу. Не забулося й те, яким окрилим і безмежно щасливим був учитель, коли «Комсомольська правда» у 1939 р. написала про його 14-річного учня як про здібного математика. Неодноразово в своїх виступах і в окремих розмовах Віктор Михайлович із глибокою вдячністю говорив про своїх учителів: вчительку географії – Скворцову, хімії – Данилову, й особливо про вчителя математики – Макротоварова.

До початку 8 класу здібний учень оволодів основними університетськими курсами. Та, будучи до себе надзвичайно вимогливим, піднімаючи планку своїх можливостей на максимальну висоту, був дуже самокритичним: «...Проте залишилися прогалини – теорія Галуа, яку я до цього часу ще не вивчив, тощо. Внаслідок цілеспрямованого підходу в мене були прогалини навіть у шкільному курсі. Я пам'ятаю, що початки стереометрії я не знав, оскільки вона мені була не потрібна» [4, с. 21].

У біографії вченого є й історія про те, як у 8 класі він знайшов опис керованої радіомоделі корабля, й

звичайно ж, він спробував його реалізувати практично. Але побудувати хорошу модель, на думку винахідника, не вдалося, міський ставок, на якому повинні були проходити випробовування, був в семи кілометрах від дому, а модель вийшла заважкою й носити її туди й назад було нелегкою справою. Та для юного творця це також не стало нерозв'язаною проблемою. Натомість він створив модель, що дуже нагадувала трамвай, який рухався без колії, мала мотор, передавач і приймач передач, за допомогою яких вона приводилася в дію, повертатися й зупинятися. І з роками, бажання й жага пошуку нового тільки зростали!

Опанувавши університетську програму з математики й фізики, у 8 класі, В.М. Глушков зацікавився філософією, яку почав вивчати з книги «Матеріалізм і емпіріокритицизм», у його спогадах зазначено: «Природно, мені її було читати досить важко в тому віці. Але я не заспокоювався до тих пір, поки ясно не розумів кожен термін. Перед десятим класом я прочитав «Історію філософії» і «Натур філософію» Гегеля. (У нас, по-моєму, не всі фахівці філософи його читають). З тих пір я не брався за Гегеля, навіть коли здавав в інституті діамат, оскільки все пам'ятав» [4, с. 20].

При таких колосальних наукових здобутках, майбутній світоч наукового небосхилу вважав себе дуже неорганізованою людиною, і це його дуже хвилювало, тому для самовиховання, зміцнення волі він змушував себе виконувати те, що було йому не до душі: дочитувати до кінця нецікаву книгу, уважно дивитися нудний фільм, вивчати навчальний предмет, що не подобався: «...Я спеціально включав у розклад своїх занять не тільки те, що подобалося, але й нецікаві для мене дисципліни, наприклад, французьку мову, креслення і малювання...» [4, с. 20]. Таким способом учень Глушков виховував у собі крицеву волю й вміння володіти собою, здатність зосереджуватися, долати труднощі при вирішенні складних завдань. І особливим завданням для себе він вважав тренування волі, для якого щодня треба було здійснювати подвиги, нехай навіть не помітні для оточуючих.

У цей же період починається його захоплення літературою, не тільки прозою, але й поезією, хоча цей предмет не входив до числа його улюблених. В.М. Глушков згадує: «На той час у мене виробилася досить велика швидкість читання. Пам'ятаю, за один вечір я прочитував два романи Тургенева. Правда, це має і свої негативні сторони – художні твори треба читати повільно, однак це я зрозумів через деякий час» [4, с. 20]. І вже до 10 класу він знав напам'ять величезну кількість поетичних творів німецькою мовою Й. Гете, Г. Гейне, Й.-Ф. Шиллера, твори М. Лермонтова, О. Пушкіна, В. Брюсова, М. Некрасова, Т. Шевченка, М. Гумільова, А. Ахматової, М. Цветаєвої, В. Маяковського, любив читати твори М. Достоевського, Л. Толстого, А. Чехова, М. Гоголя, Т. Драйзера, Д. Лондона та ін.

Феноменальна пам'ять, безмежна й беззастережна відданість тому, чим займається в даний час (ґрунтовне опрацювання літератури, вивчення поезії) безсумнівно, сприяло розквіту його природного таланту, розвивало вкрай необхідне вченому образне мислення, відточувало мову, якою досконало володів Віктор Михайлович, навіть у його чернетках (а, писав він дуже багато), рідко на якій сторінці можна було побачити одне-два виправлення.

З інтерв'ю доньки академіка В.М. Глушкова – Віри

Глушкової дізнаємося, що в біографії її батька було чимало цікавих епізодів та історій, у яких його феноменальні здібності іноді призводили до непередбачуваних наслідків. Так, у першому відрядженні молодого вченого в Париж виникло безпечно неперозуміння. Справа була в тому, що члени радянської делегації їхали колоною з декількох машин, останній автомобіль, у якому їхав видатний кібернетик, з якихось причин відстав, водій розгубився, але Віктор Михайлович підказав йому, як швидко дістатися до потрібного місця. Представники спецслужб дуже стривожилися за благонадійність співвітчизника: звідки ж це у молодого науковця такі пізнання в лабіринтах вулиць французької столиці?

Розгадка ж крилася в особливостях мислення генія, про які вчений згадує: «У мене було якесь, справді, образне мислення, чи то геометричне. Ось читаю, що Д'Артаньян вийшов з такої-то площі і повернув на якусь вулицю, і назавжди запам'ятовую, що з цієї площі починається ця вулиця. А потім, у мене завжди виникало бажання подивитися, як це насправді. Я знаходив в енциклопедії або в атласі карти міст і перевіряв свої уявлення. Знову ж таки, якщо ви будете просто дивитися на план міста, ви його не запам'ятаєте, але оскільки я простежував маршрути літературних героїв, то плани міст відразу відображались у пам'яті. У 1966 або 1967 році, потрапивши в Мадрид, я легко орієнтувався в ньому. Це ж можу сказати і про Париж, Лондон, Берлін та Рим» [4, с. 21]. В усьому розібралися, і через деякий час, в черговому відрядженні, в Англії, коли автомобіль, у якому їхав наш геніальний співвітчизник, наближався до будинку-музею Вільяма Шекспіра, то супроводжуючий делегацію полковник британських спецслужб, з посмішкою запропонував Віктору Михайловичу підказати дорогу. Вчений, і на цей раз, з радістю дав блискавично-правильну відповідь.

Ще з дитячих років В.М. Глушков вважав постійне тренування розумових здібностей складною справою і разом з тим, важливою складовою свого саморозвитку. Із спогадів доньки дізнаємося, що, крім феноменальних здібностей, їхнього наполегливого розвитку й самовдосконалення, вчений володів ще й геніальними задатками. Свідченням цьому є розповідь батька про те, що у нього є кілька рівнів мислення, в звичайному стані він володіє звичайними здібностями хорошого математика, але за рахунок внутрішньої напруги може переходити на вищі рівні свідомості, де його можливості істотно розширюються. У процесі цього переходу іноді приходять натхнення – особливий стан свідомості, яким батько дуже дорожив і вважав джерелом свого щастя, що надає сенс його життю.

Учений вважав, що так влаштовані всі люди, але переважна більшість не використовує свого дару, а багато хто про нього навіть не підозрює. Згадаємо, що за допомогою спеціальних вправ він настільки розвинув свою пам'ять, що не переставав постійно дивувати оточуючих. Уже у зрілому віці В.М. Глушков вивчив англійську мову і знав її досконало. До останніх років він постійно продовжував збільшувати словниковий запас, носив із собою картки з англійськими словами і виразами, які поповнював, читаючи книги цією мовою. Тренував розум, постійно вирішуючи якісь завдання, що в основному відносились до його наукових досліджень, а в якості відпочинку він пе-

реклеювався на гру в шахи, відгадування кросвордів, розв'язування головоломок, а також лагодив вдома телевізори, радіоприймачі та іншу техніку.

У червні 1941 р. В.М. Глушков із золотою медаллю закінчив середню школу №1 міста Шахти і, здавалося, перед талановитим юнаком відкриті всі шляхи щасливого майбутнього, всі простори для творчого злету генія. Він збирався поступати на фізичний факультет Московського університету, та доля розпорядилася інакше, розпочалася війна: «21 червня, згадує вчений, у нас був випускний вечір. Гуляли всю ніч. Прийшовши додому, я включив приймач. Було 8:00 ранку. Потрапив на німецьку радіостанцію. Передавали, по-моєму, промову Гітлера. Я німецьку розумів. Так я раніше за інших дізнався, що почалася війна» [4, с. 22].

Війна. Це страшне слово, водночас зруйнувало мрії й надії не тільки випускника-медаліста В.М. Глушкова, а й мільйонів мирних людей. «Замість Московського університету, куди я збирався вступати на фізичний факультет разом із чотирма шкільними товаришами, я подав заяву до артучилища. Однак мене не взяли, і військкомат видав довідку, що я непридатний до служби в армії, але можу залучатися до фізичної праці... Я вступив до Ростовського університету. Але вже 29 вересня першокурсників мобілізували на риття окопів...» [4, с. 22].

2 грудня 2014 року виповнюється сумна дата – цього дня, двадцять років тому перестало битися серце славного сина українського народу, який не тільки мріяв, але й усе робив для того, щоб люди жили радісним, щасливим життям, щоб машини й автоматизовані системи управління ними полегшували їм його. Та, на жаль, для нашого народу ХХІ століття, коли геній людського розуму, здавалося б досягає свого апогею в інтелектуальних, творчих, технічних здобутках, і мрії академіка В.М. Глушкова стають реальністю, стало порою страшних випробувань людського розуму і духу. Сьогодні для нас, як колись і для талановитого, сповненого надій і планів випускника-медаліста, війна стала реальністю.

Тимчук Л.І. Педагогический нарратив о детстве и школьных годах В.М. Глушкова – выдающегося учёного-кибернетика ХХ века.

А Рассмотрено создание содержательного компонента педагогического нарратива (на основе биографических исследований) как эффективного метода теории и практики педагогического образования. Источниками биографического исследования детских и школьных лет выдающегося учёного Виктора Михайловича Глушкова (1923–1982) были его труды, воспоминания родных и близких людей, размещённые в Интернет-пространстве мультимедийные материалы, а также рефлексии других исследователей. В результате биографического исследования выяснены условия, повлиявшие на развитие выдающихся способностей В.М. Глушкова. Рассмотрена методика создания педагогического нарратива.

Ключевые слова: педагогический нарратив; биографическое исследование; выдающаяся личность; ранняя одарённость, нарративная методика.

Tymchuk L.I. Pedagogic narrative about childhood and school years of V.M. Glushkov – an outstanding cybernetic-scientist of the twentieth century.

S The article deals with the creation of the content component of pedagogical narrative (based on biographical research) as an effective method of theory and practice of teacher education. The biographical research sources of childhood and school years of an outstanding scientist Victor Glushkov (1923–1982) were his works, memories of relatives and close people, multimedia WEB materials and reflections of other scientists. As a result of biographical research conditions affecting the development of outstanding abilities of V. M. Glushkov are defined. Methodic of pedagogical narrative creation is presented.

Key words: pedagogic narrative, biographical research, outstanding personality, arly giftedness, narrative methodic.

І хочеться сподіватися, що 24 вересня 2023 року, в день сторіччя від дня народження видатного кібернетика, наші діти, народжені в еру цифрових технологій, яку невтомною, творчою працею наближав Віктор Михайлович Глушков, будуть пишатися здобутками вітчизняних учених, державних діячів, захисників і митців – усього українського народу, що визначає сьогодні подальшу долю України.

Висновки. Отже, створення педагогічних нарративів на основі біографічних досліджень життєвого шляху людей, які внесли безцінний науковий доробок у скарбницю цивілізаційного розвитку людства, повинно стати невід'ємною частиною професійної підготовки педагогів, сприяти впровадженню в освітні практики нових методологічних підходів у ретрансляції знань. Такий підхід дозволить учителям розширити грані наукового пошуку, урізноманітнити навчально-виховний процес творчою радістю пізнання нового через переосмислення існуючого досвіду. Детермінація умов, що впливають на розвиток видатної особистості, не вичерпує можливих нових напрямів біографічних досліджень. На наш погляд, доцільним є збагачення мультимедійного контенту Інтернет-простору інформацією про життєвий досвід інших видатних представників світової спільноти, що має сприяти поширенню гуманістичних ідей і грати важливу роль у навчанні підростаючих поколінь.

📖 Список використаних джерел

1. Лещенко, А.В. Володимир Вернадський і його просвітницько-педагогічна діяльність / А.В. Лещенко, М.П. Лещенко. – Київ : Техсервіс. – 2003. – 292 с.
2. Деркач, В.П. Яскраве світло щедрого таланту / В.П. Деркач // Наука і суспільство. – 1983. – №8.
3. Капітонова, Ю.В. Памяти В.М. Глушкова / Ю.В. Капітонова, В.С. Михалевич // Кибернетика и системный анализ. – 1991. – №6.
4. Малиновский, Б.Н. Академик Виктор Глушков. Золотые веки истории компьютерной науки и техники в Украине / Б.Н. Малиновский. – Киев : ВМУРОЛ, 2003. – 183 с.
5. Моев, В. «Мосты» и «башни» академика Глушкова / В. Моев // Знамя. – 1985. – №10.
6. Павленко, М. Академик Глушков – взгляд у майбутне / М. Павленко. – Киев : Молдь, 1988.
7. Брунер, Дж. Культура образования / Джером Брунер; [пер. Л.В. Трубициной, А.В. Соловьёва]; Моск. высш. шк. социальных и экон. наук. – Москва : Просвещение, 2006. – 223 с.
8. <http://www.computer-museum.ru/galglory/27.htm>

Дата надходження авторського оригіналу до редакції : 14.10.2014